

ВІДГУК
офіційного опонента **Доній Наталії Євгеніївни**
на дисертацію **Левкулича Василя Васильовича**
«Справедливість як імператив соціокультурної дійсності»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за
спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Проблему визначення суті справедливості сміливо можна віднести до кола «вічних» філософських проблем, тому стосовно назви представленого до захисту дисертаційного дослідження формуються два проблемних питання: 1) якою буде форма побудови авторської концепції; 2) чи вдасться дисертанту відкрити світу небачене раніше у феномені, над розгадкою якого мислителі б'ються не одне тисячоліття. Занурення в текст дуже швидко дало відповідь на перше питання. Побоювання щодо побудови тексту на кшталт заочної дискусії з іншими точками зору, як це відбувалося між Р. Дворкіним та Г. Гартом, не виправдалися й в подальшому ми пояснимо такий висновок. Щодо другого питання, то відповідь на нього також не залишилася серед тих, які не зрозумілі. Так, з одного боку, робота не стала вражаючою заявкою на надзвичайну новизну, про яку, наприклад, говорили після заяви французького філософа та письменника Алена де Бенуа, що датою виникнення прав людини доцільно вважати не дату прийняття декларації про права людини (1948), а 1537 рік. З другого боку, в представлений дисертації все по-сучасному класично: текст дослідження – це еклектика постмодерну, це здавалось би поєдання неможливого. І в цьому, як ми вбачаємо, і приховується та новизна, яка є основною вимогою до наукового дослідження.

Своєрідність дослідження справедливості як імперативу соціокультурної дійсності полягає для дисертанта в розумінні, що тлумачення «тексту справедливості (як індивідуального, так і надіндивідуального, конкретно-історичного, так і трансісторичного) невіддільне від соціокультурного контексту. Саме соціокультурний контекст постає своєрідною «тінню батька

Гамлета», яка перманентно присутня в процесі смыслового увиразнення уявлень про справедливість» (С.224). Більш того, констатуючи слідом за Норбертом Еліасом, що у «аристократів двору і буржуа різні когнітивні моделі, але кожна по-своєму раціональна» (С.264) дисертант *робить натяк*, що в різних системах буттєвих координат, навіть об'єднаних часово-просторовим і культурним ландшафтом, розуміння справедливості буде різним. Ми використовуємо словосполучення «робить натяк» бо, намагаючи розкрити власну концепцію справедливості В.В. Левкулич не ігнорує моменту, який сформулював Мішель Монтень й який процитуваний дисертантом: «Значно більше зусиль витрачається на перетлумачення тлумачень, аніж на тлумачення самих речей» (С.255). Тому по тексту дисертант дуже часто залишає трактування цитати за читачем. Обравши таку тактику діалогу з реципієнтом дисертант змушує останнього постійно замислюватися над представленим до знайомства матеріалом, перечитувати його, повернатися до нього через певний проміжок часу.

Необхідно відзначити, що усвідомлюючи, що «теоретико-методологічні підходи до дослідження справедливості істотно утруднені тією обставиною, що проблематика справедливості надзвичайно поліаспектна, тому потребує синхронізованих міждисциплінарних зусиль, а виконати таку вимогу на рівні індивідуального дослідження доволі непросто» (С.18) дисертант розпочав виклад власної концепції з визначення місця справедливості в системі координат сучасного соціально-філософського дискурсу (підрозд. 1.1. Феномен справедливості на терезах соціально-філософських пріоритетів) й послідовно довів до логічного висновку, що «справедливість постає невід'ємною складовою ціннісної системи суспільства, яка підпорядковується закономірностям соціального і світоглядного еволюціонування» (С.209). Таким чином, він переніс «ситуацію справедливості» в простір аксіології та підготував підґрунтя для розкриття соціокультурних імперативів справедливості (див. Розділ 3) та демонстрації яким чином справедливість віддзеркалюється крізь призму викликів сучасності (див. Розділ 4).

Обираючи в якості основної технології «розуміочу філософію», застосування якої дозволяє краще збагнути людину та тлумачити сенс справедливості дисертант вибудовує дослідження на історико-філософському підґрунті. Автор дисертаційного дослідження констатує, що справедливість як феномен підіймається в межах спроб філософського осмислення людини і суспільства з часів Античності. З тексту дисертації можна зробити висновок, що актуальніше для нашого часу за античних любомудрів та діячів Просвітництва, бачення справедливості розкрив Джон Роулз, американський політичний філософ, теоретик соціального лібералізму. Саме Роулз задав тон і відтінок справедливості в просторі новітньої соціокультурній дійсності, адже, як цитує дисертант, філософ дивився на «справедливість крізь призму не так загально світоглядної, як насамперед і в основному політичної проблематики і перспективістики: в демократичній державі публічне розуміння справедливості має бути максимально незалежним від протидіючих філософських і релігійних учень» (С. 300).

Презентуючи справедливість як імператив соціокультурної дійсності дисертант влучною відзначає, що «кожна соціокультурна ойкумена створює особливий контекстуальний фон, детермінативний вплив якого призводить до появи цілком оригінальної (принаймні в сенсі стилістичних особливостей) габітуалізованої на рівні масової свідомості парадигми справедливості» (С. 357). Тому, якщо зацікавлена проблемою справедливості особа прагне досягнення об'єктивності та ставить за мету якомога ближче наблизитися до справжнього розуміння справедливості в певну добу, то вона має «реконструювати «життєвий світ» певної культури» й виключно за такої умови їй вдасться «осягнути смисл, покликання і цілепокладання її імперативів і пріоритетів» (С.358).

В.В. Левкулич наголошує, що формування тексту справедливості (як філософського тексту) вимагає ментального занурення в час його створення. Не можливо зрозуміти сенс закладений в феномен справедливості, не знаючи особливостей доби його «написання». В ідеалі, звісно, краще і відчувати добу,

тобто підходити не тільки з раціональної, але й інтуїтивної та емоційної позиції, вдягаючи «костюм» з думок, описів, усього того, що цікавить історичну психологію. Виходячи з цього, посилання автора на теорію світ-системного аналізу Імануїла Валлерстайна та думку, що «різні ідеї по-різнові резонують у суспільній думці різних соціумів» (С. 276) змушує задуматися й водночас підкреслює важливість погляду на досліджуваний феномен крізь призму дискурсу.

Ще одне важливе уточнення, зроблене дисертантом стосується того, що «справедливість належить до переліку достеменно інтерактивних сфер суспільного праксису, оскільки вона не лише підживлюється почуттям гідності, гордості й честі, а й, у свою чергу, істотно потенціює, живить їх» (С.277-278). Такий наголос дисертанта серйозно впливає на розуміння того, виключно у взаємодії та взаємообміні справедливість набуває усієї сукупності рис, які вирізняють її серед інших бажаних протягом історії людства орієнтирів.

До позитивних аспектів представленого дисертаційного дослідження віднесемо наступне:

1. Схвально відзначаємо значний масив джерельної бази, опрацьований дисертантом з різних галузей філософського знання та суміжних наук. Дисертанту, на нашу думку, вдалося на основі проведеного аналізу представити справедливість та дотикові до неї феномени і явища різнопланово як за історичним контекстом, так і в розрізі новітнього наукового дискурсу.

2. При розкритті образу людини в якості маркеру справедливості дисертант виказує актуальну для сьогодення думку про корисність і більшу продуктивність підходу до природи людини як до певного проекту (С. 143). Такий погляд на людину та її образ фактично відкриває горизонт самій людині й дуже близько наближається, як нам здається, до ортегіанської лінії життя як програми. Вказаний погляд також опосередковано несе в собі той

індивідуальний сенс справедливості, який змінюється й варіюється в залежності від втілення означеного проекту.

3. Достатньо змістовою виглядає наведена дисертантом концептуалізація чинників/аспектів різночитання справедливості (С.150-152).

4. Звернемо увагу на важливість констатації факту, що «цінностей нема лише там, де людина ставиться до чогось індиферентно, де її не цікавлять відмінності між істиною та хибою, добром та злом, прекрасним та потворним» (С.194), адже прагнення людини до справедливості як до блага і намагання її отримати заявляє про себе в моменти, коли були зачеплені її інтереси та вона була виштовхнута за межі комфортної індиферентності, безоціночності – «є».

5. Служним зауваженням і певною системою координат, заданою для майбутніх досліджень справедливості, бачиться констатація, що «основні причини неспівпадіння, розбіжності й суперечливості дефінітивних параметрів справедливості зумовлені, по-перше, складною структурою її природи, по-друге, антиномічністю її понятійного конструкту» (С.359).

6. Логічним завершальним акордом дисертаційного дослідження є констатація фактів, що «уявлення про справедливість перебувають у процесі перманентного розвитку, еволюціонування» та що «більш резонансного статусу набуває аспект історичної, соціально-економічної та гендерної справедливості» (С.438). Саме стосовно останнього українське суспільство демонструє значні успіхи, особливо в плані прийняття законодавчих актів що стосуються справедливого оцінювання ролі жінки в соціальних процесах й визначають коло її прав і свобод, реалізація яких часто більш ускладнена, ніж для чоловіків – це є певною відповіддю на один з викликів глобалізації.

Основні ідеї, проміжні результати та висновки дослідження викладені у низці публікацій. Основний зміст дисертаційного дослідження відображені у 36 наукових публікаціях, з них – 1 одноосібна монографія, 20 статей у наукових фахових виданнях України, в тому числі 5 у наукових виданнях, що

включені до міжнародних наукометричних баз, 15 публікацій в інших наукових виданнях та матеріалах конференцій.

Зміст дисертації викладений у чіткій послідовності, основні положення аргументовані та підтвердженні посиланнями на публікації науковців філософського, соціологічного, психологічного, культурологічного та інших напрямків, про що свідчить список використаних джерел, поданий наприкінці кожного з розділів.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, слід все ж таки висловити наші зауваження та побажання, представлення яких має посприяти більш глибокому осягненню проблеми та формуванню на цій основі відповідних практичних рекомендацій.

1. На нашу думку, формулювання об'єкта та предмета дослідження могли бути більш коректними у відповідності до заявленої тематики дисертаційного дослідження.

2. Вважаємо, що формулюючи назву розділу чи підрозділу автор фактично виносить в неї ті ключові слова, які будуть розкриті чи якимось чином окреслені в самому розділі/підрозділі. На жаль, часто після закінчення знайомства з підрозділами поданого дисертаційного дослідження залишалося ряд питань щодо словосполучень з назви (наприклад, хотілося б зрозуміти якими автор бачить «соціально-філософські пріоритети» і що є критерієм такої пріоритетності (підрозд. 1.1) чи як проявляється «змістовна криза справедливості» (підрозд. 2.2)).

3. Переконані, що дисертація значно би виграла, якщо б кількість цитат та їх обсяг був менший. Так, наприклад, на С.102 три абзаци, де два – це великі за обсягом цитати, а С.115 – це два абзаци двох великих цитат, в кожному з яких лише одна строчка представляє собою вступ до абзацу. І таких сторінок, на жаль, в дисертації чимало.

4. Абсолютно не погоджуємося з тим, що на шляху об'єктивного сприйняття дійсності в якості механізму зведення до спорідненості пропонується використовувати механізм емпатії (С.84). Аргументуючи

незгоду, зазначимо, що таким чином досягти бажаного об'єктивного сприйняття дійсності не вдається, адже емпатія – це співпереживання, це те, що окрашено емоційними кольорами Іншого. Зазначений механізм дозволяє дещо змінити ракурс бачення, але цей ракурс все одно за шкалою «суб'єктивне – об'єктивне» залишається близче до суб'єктивного, хоча й Іншого.

5. Виникають певні контраргументи стосовно категоричності ряду дисертаційних положень. Перше. Не можемо погодитися з умовиводом, що «культура уособлює зміст процесу соціалізації» (С.89). З одного боку, це дійсно так і на цьому наполягають представники культурно-діяльнісного підходу. Утім, з другого боку, перебувають представники генетичного підходу, до яких можемо віднести І. Канта, які вказують в якості основи соціалізації «нужду» (С. Максименко), а змістом соціалізації – задоволення цієї нужди. До речі, генетичний підхід в останні роки все частіше знаходить підтвердження в сучасному соціальному просторі, адже психологами та фахівцями суміжних науково-практичних сфер фіксується збільшення кількості індивідів аутичного типу особистості, які не потребують соціуму та культури і сконцентровані виключно на власному внутрішньому світі, власних переживаннях. Справедливість, як було зазначено, це результат взаємодії та взаємообміну суспільних суб'єктів. Друге. Дивним виглядає теза, що ціннісний аспект справедливості «виключений з обігу в якості засобу практичної реалізації буття людини» (С.194-195), адже в просторі права справедливість розглядається як благо та одна звищих цінностей, наряду з свободою, гідністю та рівністю, реалізацією та практичним втіленням якого зайняті представники сфери юриспруденції.

Вкажімо, що висловлені зауваження не знижують в цілому позитивну оцінку дисертаційного дослідження як завершеного, цілісного наукового підходу, а переважно є побажанням вдосконалення подальших дослідницьких зусиль дисертанта.

Зазначаємо, докторська дисертація В.В. Левкулича «Справедливість як імператив соціокультурної дійсності» пройшла усі необхідні дозахистні процедури, оформлена у відповідності до вимог МОН України, є самостійним, повним, завершеним науковим дослідженням, що містить положення наукової новизни та науково обґрунтовані результати, які відповідають паспорту спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія ті філософія історії.

Можна відзначити, що аналіз дисертаційної роботи, автореферату й переліку опублікованих наукових праць В.В. Левкулича дозволяє зробити висновок, що дослідження за актуальністю, обсягом, викладом основних положень та результатів дослідження у публікаціях відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 до докторських дисертацій, а його автор – Левкулич Василь Васильович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія і філософія історії.

Доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри економіки
та соціальних дисциплін
Академії Державної пенітенціарної служби

Н.Є. Доній

5 листопада 2018 року

Підпис Н.Є. Доній засвідчує:

Начальник сектору документального забезпечення
та архівної справи

Академії Державної пенітенціарної служби

Н.О. Дудка